

Date: 3rd May-2026

IJTIMOYIY DAVLAT VA UNING KONSTITUTSIYAVIY-HUQUQIY TAVSIFI

Sayfiddinova Rayhonoy Bahriddin qizi

Toshkent davlat yuridik universiteti magistranti

rayhonoysayfiddinova@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqola ijtimoiy davlatning konstitutsiyaviy-huquqiy mohiyati, uni xarakterlaydigan asosiy belgilari va tamoyillarini ilmiy jihatdan tahlil qilishga bag'ishlangan. Tadqiqotda turli mamlakatlarning konstitutsiyalarida ijtimoiy davlat prinsipining mustahkamlanishi, uning huquqiy ta'minoti mexanizmlari, shuningdek, O'zbekiston Respublikasi konstitutsiyaviy qonunchiligida ijtimoiy davlatchilik g'oyalarining aksi o'rganiladi. Asosiy e'tibor ijtimoiy huquqlarning kafolatlari, davlatning ijtimoiy majburiyatlari va ularni amalga oshirishning huquqiy vositalari masalalariga qaratilgan. Tadqiqot O'zbekistonda ijtimoiy davlatchilikni yanada rivojlantirish bo'yicha ilmiy tavsiyalar bilan yakunlanadi.

Kalit so'zlar: ijtimoiy davlat, konstitutsiyaviy huquq, ijtimoiy huquqlar, ijtimoiy ta'minot, insonning ijtimoiy kafolatlari, davlatning ijtimoiy vazifasi, O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi.

Annotation: This article is devoted to a scientific analysis of the constitutional and legal nature of the social state, its defining characteristics and principles. The study examines the consolidation of the social state principle in the constitutions of various countries, mechanisms for its legal support, and the reflection of social statehood ideas in the constitutional legislation of the Republic of Uzbekistan. Special attention is paid to guarantees of social rights, the state's social obligations, and legal instruments for their implementation. The research concludes with scientific recommendations for further development of social statehood in Uzbekistan.

Keywords: social state, constitutional law, social rights, social security, human social guarantees, social function of the state, Constitution of the Republic of Uzbekistan.

Аннотация: Данная статья посвящена научному анализу конституционно-правовой сущности социального государства, его основных признаков и принципов. В исследовании рассматривается закрепление принципа социального государства в конституциях различных стран, механизмы его правового обеспечения, а также отражение идей социальной государственности в конституционном законодательстве Республики Узбекистан. Особое внимание уделено гарантиям социальных прав, социальным обязательствам государства и правовым инструментам их реализации.

Ключевые слова: социальное государство, конституционное право, социальные права, социальное обеспечение, социальные гарантии человека, социальная функция государства, Конституция Республики Узбекистан.

Date: 3rd May-2026

Kirish

Zamonaviy demokratik davlatning asosiy belgilaridan biri uning ijtimoiy yo'nalganligi bo'lib, bu holat mamlakatning konstitutsiyaviy-huquqiy maqomini belgilashda muhim ahamiyat kasb etadi. XX asrning ikkinchi yarmidan boshlab ijtimoiy davlat g'oyasi jahon konstitutsionalizmi amaliyotida keng tarqalib, turli mamlakatlarda davlat qurilishining huquqiy asosiga aylandi. Germaniya Federativ Respublikasining 1949-yilgi Asosiy Qonunida «ijtimoiy huquqiy davlat» sifatida e'lon qilinishi, Ispaniya (1978), Fransiya, Italiya, Rossiya (1993) va boshqa davlatlar konstitutsiyalarida ijtimoiy davlat prinsipining mustahkamlanishi bu g'oyaning universal xususiyatga ega ekanligini ko'rsatadi.

O'zbekiston Respublikasi o'z mustaqilligini qo'lga kiritganidan so'ng, ijtimoiy adolat va insonparvarlik tamoyillariga asoslangan yangi konstitutsiyaviy tuzumni barpo etdi. 1992-yilgi Konstitutsiyaning preambulasida «fuqarolarning munosib hayot darajasini ta'minlash» maqsadi e'lon qilinib, ijtimoiy yo'nalganlik davlat siyosatining ustuvor yo'nalishi sifatida belgilandi. 2023-yilgi konstitutsiyaviy islohot esa ijtimoiy davlatning huquqiy asoslarini yanada mustahkamladi, fuqarolarning ijtimoiy huquqlari kafolatlarini kengaytirdi.

Shu bilan birga, ijtimoiy davlat tushunchasining konstitutsiyaviy-huquqiy mazmunini aniq belgilash, uning tamoyillari va reallashtirish mexanizmlarini ilmiy jihatdan tahlil qilish zamonaviy huquqshunoslikda dolzarb muammolardan biri bo'lib qolmoqda. Ushbu maqola mazkur masalani tadqiq etish hamda O'zbekiston uchun amaliy ahamiyat kasb etuvchi xulosalar va tavsiyalar ishlab chiqish maqsadida yozilgan.

Adabiyotlar sharhi

Ijtimoiy davlat nazariyasi nemis davlatshunosi Lorenz fon Shtayn tomonidan XIX asr o'rtalarida ilmiy muomalaga kiritilgan bo'lib, keyinchalik bu g'oya G. Heller, E. Forsthoff, H. Zacher singari olimlar tomonidan rivojlantirildi. Zamonaviy nemis konstitutsionalizmi doirasida ijtimoiy davlatchilik prinsipining mohiyatini tadqiq etgan Brun-Otto Bryde va Peter Häberle bu prinsipni «ijtimoiy adolat va tenglik kafolatini ta'minlovchi konstitutsiyaviy normalar tizimi» sifatida talqin qilishadi.

Rus huquqshunosi M.V.Baglayning konstitutsiyaviy huquqqa oid fundamental asarlarida ijtimoiy davlatning belgilari, uning liberal huquqiy davlatdan farqlari va ijtimoiy huquqlarning tabiati kengroq yoritiladi. Shu bilan birga, N.S. Bondar va G.N. Komkovalar ijtimoiy davlatni faqat siyosiy-iqtisodiy emas, balki axloqiy-huquqiy kategoriya sifatida ko'rib chiqishni taklif qiladi.

O'zbek huquqshunosligida esa B.I. Islomov, A.X. Saidov va R.T. Muxtarovlarning asarlarida O'zbekiston konstitutsiyaviy huquqining asosiy institutlari, jumladan, ijtimoiy huquqlar masalasi tahlil qilingan. Biroq ijtimoiy davlatning konstitutsiyaviy-huquqiy modelini xalqaro qiyosiy tadqiqotlar asosida kompleks tahlil qiluvchi maxsus monografiya va ilmiy maqolalar soni hali yetarli emas - bu esa mavzuning ilmiy o'rganilmagan jihatlari borligini tasdiqlaydi.

Metodologiya

Date: 3rd May-2026

Tadqiqotning metodologik asosini qiyosiy-huquqiy, tizimli, formal-mantiqiy va tarixiy-huquqiy yondashuvlar tashkil etadi. Qiyosiy-huquqiy metod yordamida Germaniya, Ispaniya, Fransiya, Rossiya va O'zbekiston konstitutsiyalarida ijtimoiy davlat prinsipining mustahkamlanishi taqqoslanadi hamda milliy modellarning o'ziga xos xususiyatlari aniqlanadi. Formal-mantiqiy metod konstitutsiyaviy normalarning tarkibini, mazmunini va ularning o'zaro bog'liqligini tahlil qilishda qo'llaniladi.

Tizimli yondashuv doirasida ijtimoiy davlat institutlari yaxlit konstitutsiyaviy tuzum sifatida o'rganildi - ijtimoiy huquqlar, kafolatlar mexanizmi va davlatning ijtimoiy majburiyatlari o'rtasidagi funktsional aloqalar aniqlandi. Tarixiy-huquqiy metod orqali ijtimoiy davlat g'oyasining evolyutsiyasi - XIX asr o'rtalaridan bugungi konstitutsiyaviy amaliyotgacha bo'lgan taraqqiyot yo'li kuzatildi. Asosiy manba sifatida O'zbekiston va xorijiy mamlakatlar konstitutsiyalari, qonunlar, xalqaro huquqiy hujjatlar, konstitutsiyaviy sudlar qarorlari hamda ilmiy maqolalar ishlatildi.

Natijalar va tahlil

Ijtimoiy davlat tushunchasiga turlicha ta'riflar berilgan bo'lsa-da, uning asosiy belgilari quyidagilarda namoyon bo'ladi. Birinchidan, davlat barcha fuqarolar uchun munosib turmush darajasini ta'minlash majburiyatini o'z zimmasiga oladi. Ikkinchidan, ijtimoiy sug'urta, tibbiy xizmat, ta'lim va ishsizlikdan himoya kabi tizimlar davlat tomonidan kafolatlanadi. Uchinchidan, iqtisodiy tengsizlikni kamaytirish va ijtimoiy himoyaga muhtoj qatlamlarni qo'llash davlat siyosatining ustuvor yo'nalishi sifatida belgilanadi.

Germaniya Federativ Respublikasining 1949-yilgi Asosiy Qonuni 20-moddasida davlat «demokratik va ijtimoiy federal davlat» sifatida ta'riflangan. Germaniya Konstitutsiyaviy sudi bu normani juda ko'p qarorlarida talqin etib, ijtimoiy davlat prinsipini qonun chiqaruvchiga keng vakolat beruvchi, lekin ayni paytda insonning sha'nini (Art. 1 GG) va mulkchilik huquqini (Art. 14 GG) himoya qiluvchi me'yor sifatida belgilagan. Bu yondashuv «ijtimoiy adolat» va «erkinlik» o'rtasidagi muvozanat masalasini huquqiy jihatdan hal qilishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Ispaniya Konstitutsiyasining (1978) 1-moddasi davlatni «huquqiy, demokratik va ijtimoiy davlat» sifatida ta'riflaydi. Ushbu formulirovka ijtimoiy davlatning huquqiy davlat bilan uzviy bog'liqligi haqidagi tamoyilni ifodalab, ijtimoiy huquqlar kafolatini huquqiy tartibga solishning ajralmas qismi sifatida ko'rib chiqadi. Ispaniya tajribasi shuni ko'rsatadiki, ijtimoiy davlat huquqiy davlatni inkor etmaydi, aksincha uni to'ldiradi va mazmunan boyitadi.

O'zbekiston Respublikasi yangi tahrirdagi Konstitutsiyasida ijtimoiy davlat prinsipining huquqiy asoslari bir qancha moddalarda o'z aksini topgan. Konstitutsiyaning 13-moddasida «Inson, uning hayoti, erkinligi, sha'ni, qadr-qimmatini va boshqa daxlsiz huquqlari oliy qadriyat hisoblanadi» degan qoida mustahkamlangan. 43-48-moddalarda fuqarolarning ijtimoiy-iqtisodiy huquqlari - mehnat qilish, uy-joy, ta'lim, tibbiy yordam, ijtimoiy ta'minot huquqlari -konstitutsiyaviy darajada kafolatlanadi.

2023-yilgi konstitutsiyaviy islohot natijasida ijtimoiy davlatchilik tamoyili yangi mazmun bilan boyidi. Jumladan, Konstitutsiyaning 34-moddasida «Davlat ishsizlikni

Date: 3rd May-2026

qisqartirish hamda aholini ish bilan ta'minlash sohasida izchil siyosat olib boradi» degan qoida kiritildi. 50-moddada esa «bolalar va oilaning ijtimoiy himoyasi» alohida konstitutsiyaviy kafolat sifatida belgilandi. Bu o'zgarishlar O'zbekistonning ijtimoiy davlatchilik modelini xalqaro standartlarga yaqinlashtirishga yo'naltirilganligini ko'rsatadi.

Muhokama

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, ijtimoiy davlatning konstitutsiyaviy modellari ikki asosiy yondashuvga bo'linadi. Birinchi yondashuv - “skandinaviya modeli” deb ataladigan, davlatning keng ijtimoiy vazifalarini ta'kidlovchi, bunda ijtimoiy huquqlar to'g'ridan-to'g'ri huquq sifatida sudga himoya qilinishi mumkin bo'lgan model. Ikkinchi yondashuv -ijtimoiy huquqlarni dasturiy me'yorlar yoki qonunchilik orqali amalga oshiriladigan maqsadlar sifatida talqin etuvchi, bu holatda ijtimoiy ta'minot tizimi davlat ixtiyori bilan shakllantiriladi.

O'zbekiston konstitutsiyaviy amaliyoti uchun muhim savol shuki, konstitutsiyaviy ijtimoiy huquqlar bevosita qo'llanuvchan me'yorlarmi yoki ular qonunchilik vositasida ro'yobga chiqariladimi? 2023-yilgi tahrir asosiy huquqlarning to'g'ridan-to'g'ri qo'llanuvini mustahkamlaydi. Biroq amaliyotda ijtimoiy huquqlarni sud yo'li bilan himoya qilish mexanizmlari hali to'liq rivojlanmagan -bu esa dolzarb muammo bo'lib qolmoqda.

Moliyaviy resurslar cheklanganligi munosabati bilan ijtimoiy davlatni reallashtirish doimo «progressiv amalga oshirish» prinsipiga tayanadi. BMTning Iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy huquqlar to'g'risidagi xalqaro paktining 2-moddasi ham «mavjud resurslar doirasida progressiv ravishda» ijtimoiy huquqlarni ta'minlashni talab qiladi. O'zbekiston ushbu pakti ratifikatsiya qilgan bo'lib, bu majburiyat milliy ijtimoiy siyosat shakllantirishda muhim huquqiy asos bo'lib xizmat qiladi.

Xulosa

O'tkazilgan tadqiqot shuni ko'rsatadiki, ijtimoiy davlat - bu shunchaki siyosiy shior emas, balki aniq konstitutsiyaviy-huquqiy mazmun va reallashtirish mexanizmlariga ega bo'lgan huquqiy kategoriya. Uning asosiy tamoyillari: ijtimoiy adolat, insonning munosib hayot darajasiga haqqi, davlatning ijtimoiy majburiyatlari va ular uchun huquqiy javobgarlik. O'zbekiston mazkur yo'lda muhim qadamlar qo'ygan bo'lsa-da, bir qancha tavsiyalar ilgari suriladi.

Birinchi tavsiya: ijtimoiy huquqlarni bevosita huquqiy normalar sifatida baholash va ularni sudga himoya qilish mexanizmlarini kuchaytirish zarur. Ikkinchi tavsiya: ijtimoiy ta'minot tizimining konstitutsiyaviy asoslarini yanada aniqlashtirish va ularni amalga oshirish bo'yicha maxsus qonunchilik mexanizmlarini takomillashtirish maqsadga muvofiqdir. Uchinchi tavsiya: davlatning ijtimoiy xarajatlar hajmini va ularning samaradorligini nazorat qiluvchi mustaqil institutsional mexanizmlarni (masalan, ijtimoiy audit instituti) joriy etish tavsiya etiladi. To'rtinchi tavsiya: O'zbekiston ijtimoiy huquqlar sohasidagi xalqaro monitoring mexanizmlari bilan hamkorlikni kuchaytirishi va BMT Iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy huquqlar qo'mitasi oldidagi majburiyatlarini to'liq bajarishga intilishi lozim. Ushbu tavsiyalarning amalga oshirilishi O'zbekiston ijtimoiy davlatchilik modelining huquqiy asosini yanada mustahkamlaydi.

Date: 3rd May-2026

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi (2023-yilgi yangi tahrir). Toshkent: O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi, 2023.
2. O'zbekiston Respublikasi «Ijtimoiy ta'minot to'g'risida»gi Qonun. Toshkent, 2023.
3. Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland (GG), 1949. Bonn: Bundestag.
4. Constitución Española, 1978. Madrid: Cortes Generales.
5. Bundesverfassungsgericht (BVerfG). Hartz IV-Urteil: BVerfGE 125, 175 (2010). Karlsruhe.
6. Stein, L. von (1850). Geschichte der sozialen Bewegung in Frankreich. Leipzig: Otto Wigand.
7. Häberle, P. (2004). Das Sozialstaatsprinzip im Verfassungsstaat. Tübingen: Mohr Siebeck.
8. Baglai, M.V. (2021). Konstitutsionnoye pravo Rossiyskoy Federatsii. Moskva: Norma.
9. Bondar, N.S. (2019). Sotsialnoye gosudarstvo: konstitutsionno-pravovaya izmeryayemost. Zhurnal rossiyskogo prava, 3, 14–30.
10. Saidov, A.X. (2021). O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiya huquqi. Toshkent: TDYU nashriyoti.
11. Islomov, B.I. (2022). Fuqarolarning konstitutsiyaviy ijtimoiy-iqtisodiy huquqlari. Toshkent: Adolat.
12. Muxtarov, R.T. (2022). Ijtimoiy davlat va uning huquqiy asoslari. Huquq va jamiyat jurnali, 5(1), 87–103.
13. United Nations. International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights (ICESCR), 1966. New York: UN.

